

TÜRKİYE’NİN ALEVİ SORUNU

TÜRKİYE’NİN ALEVİ SORUNU

Doç. Dr. RIZA YILDIRIM

Alevi toplumunun Türkiye’nin bütünü içindeki yerinin sağlıklı bir şekilde belirlenmesi, Türkiye’nin geleceği bakımından öncelikli konulardandır. Hem Alevilerin belli ölçüde benimseyecekleri, hem de ülkede yaşayan diğer toplum kesimlerinin kabullenmekte zorlanmayacağı bir formül üretilmediği takdirde, bu konunun birçok sosyal, siyasal ve dinsel sorunu tetiklemesi mümkündür. Meselenin bu boyutu belirli ölçüde anlaşılmalı ki son 30 yıldır “Alevi problemi” olarak tekrar tekrar Türkiye gündemine oturmakta ve birçok hararetle tartışmaya konu olmaktadır. Ne var ki, bunca zamandır ülkenin en popüler tartışma başlıkları arasında olmasına karşın, “problemin” çözümü yolunda ciddi bir mesafe kat edilememiştir. AK Parti hükümeti döneminde “Alevi açılımı” adı altında yürütülen çalışmalar başlangıçta ümit verici olmakla beraber beklenen sonuca ulaşamamıştır. Türkiye’nin çözüm yolunda bu denli yavaş ilerlemesi, problemi her geçen gün daha da girift hale getirmektedir. Zira tıkanıklıklara çözüm bulma yolunda yürütülen çalışmalar işi ağırdan alırken, tarih ilerlemekte ve toplumsal dinamikler buldukları mecralardan akmaya devam etmektedir. Mevcut durumda tarihin kendi akışı çözüm gayretlerinden daha hızlı olduğundan, mesele her geçen gün bir öncekinden daha karmaşık bir hale bürünmekte, çözüm imkânı daha da azalmaktadır.

Bu negatif sarmal kırmak ve pozitif bir döngü başlatılmak için, çözüm arayışları olayların doğal gidişatının önüne geçmeli ve tarihin akışına izlek açma seviyesine ulaşmalıdır. Bu ise, her şeyden önce, sorunun her yönüyle derinden kavranması ve bu kavrayıştan hareketle bir ufuk ortaya konulmasını gerektirmektedir. Bu güne kadar yürütülen tartışmalar ve çözüm adına atılan adımlara baktığımızda, böylesi bir derin kavrayışın henüz geliştirilemediği görülmektedir.

Bu gün karşımızda bulunan sorunun boyutlarını ve kaynaklarını layıkıyla anlayabilmek için öncelikle Aleviliğin tarihini ve teolojisini bilmek gerekmektedir. Ancak bu da yeterli değildir. Zira modern Türkiye’de yaşanan bu gerilim, Alevilik kadar Sünniliğin yapısı ile de ilgilidir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu’ndan bize intikal eden Sünni yorumun kendi tarihsel tecrübeleri ve edindiği refleksler, bu gün karşımızda duran sıkışıklıkta başlıca etkenlerdendir. Yine Cumhuriyet Türkiye’sinin belli ölçüde miras olarak aldığı belli ölçüde de yeniden inşa ettiği devlet yapısı da önemli bir faktör olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla bu gün tartıştığımız Alevilik meselesinin üç ana tarafı vardır: 1) Alevi toplumu, 2) Sünni toplumu ve 3) Devlet. Elbette ki sorunun çözülebilmesi için bu üç tarafın üzerine düşenleri yerine getirmesi ve beklentilerini bir biriyle uyuşturması gerekmektedir. Bir başka deyişle, meselenin çözümü, özünde bu üç taraf arasında bir uzlaşmanın inşasından ibarettir.

Bu yazı Alevi ve Sünni toplumun yapması gerekenleri bir yana bırakıp, meselenin devletle ilişkili boyutu üzerinde bazı gözlemler yapacaktır.

Alevi problemi, en sade ve öz haliyle ifade edecek olursak, Türkiye’nin kamusal alanında daha önce var olmamış bir inanç topluluğuna yer açma/açmama çabasından ibarettir. Çaldıran savaşında Osmanlı karşısında kaybeden Kızılbaşlar, ücra köşelere çekilerek devlet otoritesinden olabildiğince uzak bir hayat sürmek zorunda kalmışlardır. Yaklaşık dört yüzyıl boyunca “Osmanlı kamusal alanı”nda hiçbir varlık talep etmeden kendi yaşlarıyla kavruarak Cumhuriyet Türkiye’sine intikal ettiler. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde de Kızılbaşların (Aleviler) ne şehir hayatında ne de yeni devletin ve rejimin kurulması sürecinde etkin bir rol aldıkları söylenemez.

Cemaleddin Çelebi önderliğinde Milli Mücadele’ye destek verdikleri bilinmekle beraber, savaşın akabinde yeni düzen inşa edilirken Aleviler veya Alevilik dikkate alınmamıştır. Esasen, Alevi toplumunun Osmanlı baskısı altında şehirlî ve entelektüel bir sınıf üretememiş olduğu dikkate alınırsa, bu durum normal karşılanmalıdır. Belirli bir şehir kültürüne ve entelektüel birikime sahip olmalarına karşın, Bektaşilerin de bu dönemde Alevilik veya Bektaşilik lehine yeni düzende bir yer açtıkları söylenemez.

Türkiye Cumhuriyeti’nin iki temel ilke üzerine kurulduğu malumdur. Bunlardan laiklik, Osmanlı siyasal düzeninin mayası olan İslam’ı dışarıda bırakarak seküler bir devlet düzeni kurmayı öngörmektedir. Meşhur ifadesiyle artık din ve devlet işleri bir birinden ayrılacaktır. Yeni rejimin dayanacağı sosyal gövde ise kültürel bir kategori olarak Türk milleti olacaktır. Cumhuriyetin üzerine oturduğu laiklik ilkesi Alevi toplumu için ilk aşamada belirgin bir rahatlatma getirmiştir. Zira Osmanlı uleması tarafından mütemadiyen sapkın ilan edilip bir yandan aşağılanırken diğer yandan her türlü hukuksal dayanaktan yoksun bırakılan Aleviler, kendisini dinden arındırmış yeni devlet nezdinde artık eşit vatandaş sayılacaktır. Ancak eski alışkanlıkların terk etmek ne devlet için ne de onu yönetenler için kolay olmayacaktır. Teoride laik olan ve bu hususta oldukça hassas bir bürokrasi yetiştirmeyi de başaran Türkiye Cumhuriyeti, farkında olarak ya da olmadan bütün Müslüman vatandaşlarının Sünni olduğu varsayımına göre kurgulanmıştır. Cumhuriyetin ilk yarım yüzyılında fark edilmeyen veya sorun çıkarmayan bu kurgunun eksikliği, Alevi toplumunun kitlesel olarak şehirlere inmesiyle anlaşılmaya başlanmıştır. Bir yandan şehirleşirken diğer yandan eğitimli sınıfını üreten Alevi toplumu, kamusal alanda varlığını ilan etmek isteyince, devlet düzeninde ne hukuken ne de dinen Aleviliğin bir karşılığının olmadığı anlaşılacaktır.

Mustafa Kemal önderliğinde kurulan yeni rejim gerçekten de İslam’ı siyasal alandan çıkarıp atmaktadır. Ancak ülkenin ve rejimin üzerine inşa edileceği “Türk Milleti”nin tek ortak paydası ve bağlayıcısı da İslam’dır. Özellikle Balkanlardan ve Kafkaslardan gelen insanların birçoğu Türkçe konuşamazken yeni milletin asli unsuru sayılmış, buna karşın etnik olarak Türk olup Türkçe konuşan Ortodoks Karamanlar Yunanistan’a gönderilmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet’in iki temel direğinden birisi olan milliyetçilik İslam’a karşı belli bir hoşgörüyü en azından ilk dönemlerde mecburi kılmaktadır. Zaman içinde, istenen Türk milleti dil ve kültür temelinde inşa edildikçe rejimin din ile arasına koyduğu mesafe de artacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu dönemde İslam’dan kasıt Sünniliktir. Hemen hemen tamamı kırsalda yaşayan Alevi toplumu henüz kamusal alandan çok uzaktır ve yeni devletten Alevilik adına herhangi bir talebi yoktur. Yeni rejimin kurucuları arasında Alevi toplumunun kendi sözcüleri

bulunmadığından Alevilik ilk formülde yer alamamıştır. O yüzden, dini bakımdan Cumhuriyet'in ilk yarım yüzyılına laik olmaya çalışan devlet ile devletsiz yaşama tecrübesi hiç bulunmayan Sünnilik arasındaki karmaşık ilişki damgasını vurmuştur.

Yeni rejim, bir taraftan devleti sekülerleştirirken diğer taraftan Sünni İslam'ı kontrolü altına almaya çalışmaktadır. Bu maksatla atılan ilk adım, 1924 yılında 429 sayılı kanunla Şer'iyye ve Evkaf Nezareti'nin kaldırılıp yerine başvekkâlele bağlı Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulması olmuştur. Hemen arkasından, 1925 tarihli ve 677 sayılı kanunla tekke ve zaviyeler kapatılmıştır.

Cumhuriyet hükümeti, dini hayatı kontrol altına almak için din işlerinin yönetimini devlet bürokrasisinin bir parçası haline getirmektedir; diğer yandan, hem ekonomik hem de idari bakımından otonom bir yapısı olan tekke ve zaviyeleri ilga etmekte, böylece kamu otoritesinin nispeten dışında kalan en önemli ve geniş bir alanı ortadan kaldırılmış olmaktadır. Bu girişimin en önemli sonucu Türkiye'de İslam pratiğinin çeşitliliğini en azından görünürde ortadan kaldırmak olmuştur. Zira, ilgili kanunla sadece cami merkezli ve fıkıh temelli İslam yorumu ve pratiği meşru kabul edilmekte, bunun dışındaki bütün pratikler illegal ilan edilmektedir. İbadet, ibadet mekânı ve ibadeti yöneten din adamı tek bir kategoriye (namaz, cami, imam) indirilmekte, bunun dışında kalanlar yasaklanmaktadır. Devlet, aslında laiklik ilkesine aykırı olarak din işlerine müdahale etmekte, tek tip bir İslam'ı meşru olarak belirlemekte ve onu da kendi kontrolü altına almak istemektedir. Türkiye'de dini hayatı ve İslam algısını derinden etkileyecek olan bu iki kanun, Aleviler bakımından muhtemelen o günlerde hiç hesaba katılmayan bir tıkanıklığa yüzyılın sonlarında sebep olacaktır.

Esasen, zamanın şartları ve konjonktür incelendiğinde bu kanunun öncelikle "Sünni tarikatları" hedef aldığı anlaşılmaktadır. Ancak kanun metnine dâhil edilen "dedelik", "babalık", "seyitlik", "çecelebilik" gibi unvanlardan da açıkça anlaşıldığı gibi, Bektaşilik ve Alevilik de yasak kapsamında düşünülmüştür. İlk dönemlerde, varlığını dergâhlar üzerinden devam ettiren Bektaşiliğin bu kanundan ciddi ölçüde etkilendiği söylenebilir. Henüz köylerde kapalı devre yaşamını devam ettiren ve ciddi bir vakıf bağımlılığı olmayan Alevi toplumu ise kanundan en az etkilenen grup olmuştur. Ancak bu kanunun Aleviler için uzun vadede esas büyük zararı, Türkiye'de yarattığı dar ve tek tip İslam anlayışı olacaktır. Zira tasavvufi yorumlara ve çeşitliliğe kapalı, caminin dışındaki her türlü ibadet mekânını reddeden bu anlayış, günümüzde Alevi sorununun çözümü önünde başlıca engeldir.

Devleti dinden arındırarak laikleştirmek amacıyla başlayan süreç, yüz yıl içinde devletin – farkında olarak ya da olmadan – dar bir İslam yorumu ile kaynaşması ile sonuçlanmıştır. Bu noktada laik Türkiye Cumhuriyeti'nin durumu Osmanlı İmparatorluğu'nun bile gerisinde sayılabilir. Zira Osmanlı'da tarikatlar ve vakıflar marifetiyle çok geniş bir spektruma sahip olan İslam pratiği, bu gün yerini Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tekelinde kontrollü, dar ve tek bir İslam'a bırakmıştır. Bir yönüyle, bu en baştan tasarlanan ve istenen sonuçtur. Zira yukarıda ifade edildiği gibi, İslam'ı dar bir şeride sıkıştırmak ilgili kanunun asli amaçlarındadır. Ne var ki, kurucu iradenin öngöremediği sonuç, devletle İslam arasında kurulan bu ilişkide edilgen olması – belki de zamanla tamamen pasifleşmesi – beklenen dinin zamanla palazlanıp sistem üzerinde etkin olmaya başlaması olacaktır.

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru, dünya ile paralel olarak, dinin hayata geri dönmeye başlaması, en baştaki kurguyu tersyüz etmekle kalmamış, modern Türkiye'yi önemli sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Devletin bir yönüyle kendi ürettiği, diğer yönüyle de göbekten bağlandığı İslam yorumu – ki buna "Cumhuriyet Sünniliği" denilebilir –, sistem üzerindeki etkinliğini artırdıkça, siyaset ve hukuk alanında aslında daha baştan tohumları atılmış olan anomalileri gün yüzüne çıkarmıştır. Bu gün artık iyice anlaşılmaktadır ki laikliği en temel ilkesi yaparak kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, aslında Sünniliğe bağımlıdır ve Sünnilik dışında bir İslam yorumunu sistem içinde koyabileceği bir kategorisi yoktur.

Cumhuriyetin ilk elli yılında din devlet ilişkilerinin taraflarının laik olmaya çalışan devlet ve Sünnilik olduğu, Alevilerin bu denklemde ancak dolaylı olarak yer aldıkları ifade edilmişti. Bu dönemde, kamusal alandan uzak kendi halinde yaşayan Alevi toplumu için devlet düzeninde dini veya hukuksal bir tanımlama yapmaya gerek duyulmamıştır. Henüz kamudan bir talebi olmayan Alevi toplumu açısından da bu durum ciddi bir rahatsızlık konusu olmamışa benzemektedir. Ne var ki, Türkiye 80'lerden sonra hızla ve kitlesel olarak kentleşmeye başlayınca işin rengi değişmiştir.

Alevi toplumunun kentleşmesi, bir yandan Aleviliği tarihinin en derin krizine sokarken, diğer yandan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurgusundaki bazı çarpıklıkları ortaya çıkaran bir turnusol kâğıdı olmuştur. Aleviler devletten kendilerini bir inanç topluluğu olarak tanımasını talep edene kadar Cumhuriyet rejiminin Sünnilikle ne denli güçlü bir bağı olduğu gözden kaçmıştır. Ancak ülke nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan bu kitle, kendilerinin Sünni olmadıkları buna mukabil ülkenin ve rejimin asli unsuru oldukları iddiasıyla ortaya çıkınca, Türkiye Cumhuriyeti devletinin nezdinde tanımlı sadece bir İslam versiyonu olduğu anlaşılmıştır. Gerçekten de devletin gözlüğüyle bakıldığında Aleviler veya Alevilik görülmemekte, vatandaşların tamamının Diyanet İşleri Başkanlığı riyasetinde dinlerini idame ettiren Sünni Müslümanlar olduğu varsayılmaktadır.

Esasen, yukarıda açıklandığı üzere, laiklik ilkesini temel alarak kurulan Kemalist rejimin dinle ilişkisindeki bu çarpık yapı daha en baştan beri mevcuttur. Ancak Alevi toplumu kamusal alanda var olma talebiyle ortaya çıkana kadar bu durum bir sorun kaynağı olmamıştır. Ne zaman ki Aleviler kamusal alana inip "bu ülkede biz de varız ve bu devlet bizim de devletimiz" deyince, Türkiye'de din-devlet ilişkisinin hakiki anlamda laik olmadığı, dahası çağdaş Türk toplumunun talep ve ihtiyaçlarına cevap üretecek kapasiteye sahip olmadığı anlaşılmıştır. Alevi toplumunun taleplerine tatmin edici cevaplar üretilememesinin başlıca nedenini burada aramak gerekir.

Aleviler Türkiye'nin her türlü kamusal alanında Alevi olarak var olmak istemektedirler. Bunun için ilk şart Aleviliğin dinsel ve hukuksal bakımdan tanımlanması, kamusal alanda yerinin belirlenmesidir. Eğer Türkiye Cumhuriyeti gerçek anlamda laik bir rejim olmayı başarabilmiş olsaydı bu sorunun çözümü oldukça kolay olabilirdi. Ancak böyle olmamış, devlet birliğini sadece bir bayrak, bir millet vs. gibi seküler simgelerle değil aynı zamanda bir İslam yorumu/tanımı üzerinde temellendirmiş ve bütün kavram ve kurumlarını buna göre şekillendirmiştir. Şimdi, karşısına tanımladığı İslam'ın dışında bir dini varlık çıkınca, mevcut yapısında onu yerleştirebileceği bir kategori bulamamaktadır. Dahası, bu varlığın devlet nezdinde (kamusal alanda) tanınması ve tanımlanması talebi doğrudan ülkenin ve devletin birliğine dönük bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu durum özellikle cem-evi meselesinde net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Alevi toplumunun bu husustaki talebi gayet basit ve anlaşılabilir: "Biz ibadetimizi cem-evinde

yapıyoruz; dolayısıyla burası bizim ibadet mekânımızdır, devlette bunu resmen böyle kabul etsin". Devlet ise zaten fiili durum olan bu basit talebe cevap vermekte zorlanmaktadır. Zira Diyanet İşleri Riyasetinin kurulması ve tasavvufun illegal ilan edilmesinden bu yana devletin kendi bütünlüğünü bağladığı bir tek İslam biçimi vardır. Onun dışındaki biçimler hukuken tanımlı olmadığı (dolayısıyla illegal olduğu) için onlara dair herhangi bir simge ya da mekânın varlığının kabul edilmesi de mümkün değildir. Bu anlayış, daha basit ve ilgili tartışmalarda sıkça dile getirilen bir ifadeyle, "İslam'ın bir tek mabedi vardır, o da camidir" diyerek camiye İslam'ın bir sembolü haline getirmektedir. Cumhuriyetin kendisine bağlamak istediği ancak sonuçta karşılıklı birbirine bağlandıkları İslam'ın bütünlüğü ise, devletin ve milletin bütünlüğü ile eş anlama gelmektedir. Böylece cami yanında resmen kabul edilip tanımlanacak bir ibadethane İslam'ın bütünlüğüne karşı, dolayısıyla da ülkenin bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak algılanmaktadır. Oysaki laik bir devlet kendisini herhangi bir inanç sistemine yaslamayacağından, idaresi altındaki toplumda var olan inanç gruplarının çeşitliliğini kendi bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak görmez. Zira inanç ile devlet idaresi ayrı düzlemlerde kabul edilip değerlendirilir. Hatta laik bir devlet düzeninde herhangi bir inancın veya ibadet mekânının hukuken tanımlanması da anlamsızdır. Bu gibi kavramlar tamamen dini nitelikte olduğundan devlet bunlara hiç karışmaz, ancak çeşitli inanç gruplarının bir birleriyle ilişkilerini düzenlemede hakem rolü oynar. Hele bir inancı "doğru" ilan edip vatandaşlarından topladığı vergilerle onu desteklemek laik devlet düzenine taban tabana zıt bir uygulamadır.

İşte Alevi sorununun kilitlendiği esas nokta burasıdır. Aleviler artık görünür olmuş ve kamusal alanda filli olarak varlıklarını ilan etmişlerdir. Ancak bu varlığın hukuksal zemini henüz yoktur. Günümüzde çözüm adına yürütülen tartışmalar özünde bu hukuksal zeminin tanımlanması çabasına dönüktür. Böylece Aleviliğin ve Alevilerin Türkiye içinde konumları belirlenecek ve ona göre de ilişkiler şekillenecektir. Ancak bu çabaların sonuç alma yolunda çok yavaş ilerlediği görülmektedir. Hatta en başta ifade edildiği gibi, çözüm yolunda alınan mesafe hayatın olağan akışı içinde sorunun karmaşılaşma hızının çok gerisinde kalmaktadır.

Birçok kişi ve kurumun çabasına rağmen bu sorunun çözümü istikametinde mesafe alnamamasının başlıca sebebi meselenin ele alınış düzleminde aranmalıdır. Bu gün yürütülen tartışmaların tamamında mevcut devlet yapısı veri olarak alınmakta ve çözüm bu çerçevede aranmaktadır. Hâlbuki yukarıda izah edildiği üzere bu yapı çözüm potansiyeline sahip değildir. Çözüm için bir alt katmana inip işe oradan başlamak kaçınılmazdır. Alevilerin kamusal alanda kendilerine bir yer açma talebi, doğrudan Türkiye Cumhuriyeti'nin din-devlet ilişkileri noktasındaki çarpık yapısını teste tabi tutmaktadır. Dolayısıyla, bu soruna kalıcı bir çözüm bulunabilmesi, sadece Alevi toplumunun iç dinamiklerine odaklanarak mümkün değildir. Bu ancak devletin kendisini gözde geçirmesi ile mümkün olabilir. Önümüzde iki seçenek vardır: 1) tam anlamıyla laik bir devlete dönüşüp kamu yönetimini ve devlet yapısını herhangi bir inanca dayandırmadan inançlar karşısında tamamen kör kılmak, 2) devletle Sünnilik arasında zaten var olan bağı daha da güçlendirerek Sünni İslam yorumunun devlet düzenine daha fazla sirayet etmesinin önünü açmak.

Açık ki Alevi sorununun çözümü ancak birinci yoldan gidildiği takdirde mümkün olabilir. Aksi takdirde, devlet kendi tekelindeki Sünni İslam normlarını daha da tahkim edecek, bu normları benimsemeyi devlete sadakat ve iyi vatandaşlığın bir göstergesi olarak alacak, dolayısıyla dolaylı veya doğrudan vatandaşlarına bu formda bir dindarlığı dikte edecektir. Zorunlu Din Kültürü dersleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı marifetiyle bunun zaten belirli ölçüde yapıldığı bilinmektedir. Sünnilikle – ki bunun Cumhuriyet dönemimin ürettiği özel bir Sünnilik olduğu vurgulanmıştı – kamu düzeninin bu denli iç içe geçmesi kaçınılmaz olarak devlete yarı teokratik bir nitelik kazandıracaktır. Bu durumda hukuk ile din alanları kesişmeye başlayacak ve inanç çeşitliliği siyasal bir tehdit potansiyeli kazanacaktır. Esasen, cem-evlerinin hukuki statüsünün belirlenmesine dönük talep ve tartışmalar halihazırda bu iki alanın ne kadar iç içe geçtiğini – ki laik bir devlette tamamen ayrı olmalıdır - açıkça göstermektedir.

Eğer bir siyasal düzen temel kavramları ve kurumları itibariyle belirli bir inanç sistemine yaslanıyorsa, o düzen içinde inanç çeşitliliği mümkün olamaz. Zira böyle bir yapıda farklı inanca sahip olmak doğrudan kurulu düzene başkaldırı anlamı taşıyacaktır. Demek oluyor ki, eğer Türkiye Cumhuriyeti devleti mevcut yapısını devam ettirirse (hatta Sünni niteliğini daha da artırma ihtimali vardır), Alevilere ve Aleviliğe kamusal alanda bir yer açıp tanımlaması mümkün olamayacaktır. Bu olmadığı sürece de sorunun çözülmesi beklenmemelidir.

Meselenin tek çözüm yolu devletin laiklik anlayışında iki yönlü bir değişikliğe gidilmesidir. Bir yandan devlet vatandaşlarının kendi özel hayatlarındaki dini yaşamlarını kontrol etme kaygısından kurtulmalı, bu noktada herkesi kendi haline bırakmalıdır. Diğer yandan, kendisinin Sünnilikle bağı kesmeli, her türlü inançtan sıyrılarak seküler bir karakter kazanmalıdır. Kısacası, vatandaşının inançlarına saygılı, herkes için eşit muameleyi mümkün kılan bir hukuk düzenine sahip, gerçek anlamda laik bir devlet yapısına kavuşmalıdır. İşte o zaman Alevilerin temel taleplerine cevap vermekte zorlanmayacaktır. Örneğin, böyle bir düzende devlet siyasal birliğini dinsel simgelerle ifade etmeyeceğinden inançsal çeşitlilikten rahatsız olmayacaktır. Bir başka deyişle, cem-evi ile cami aynı kulvarda birbirini dışlayan iki rakip olarak görülmeyecektir. Böylece, cem-evinin meşru bir ibadet mekânı olarak kabul edilmesi ne İslam'ın ne de Türkiye'nin birlik-bütünlüğü için tehdit olarak algılanmayacaktır.

· I. Uluslar arası Karaşar Alevi-Bektaşî Bilgi Şöleni.